

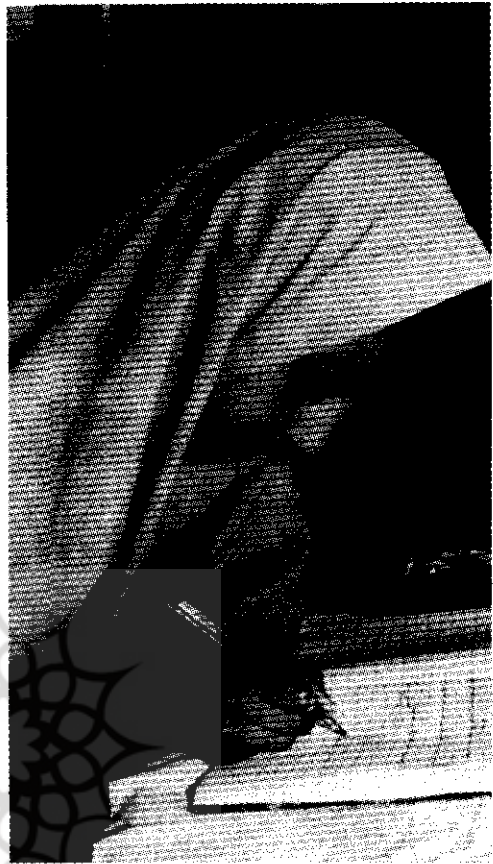
مقدمه:

موضوع تحصیل فرزندان، امروزه یکی از دغدغه‌های مهم خانواده‌های کشورمان را تشکیل می‌دهد. این دغدغه بیش‌تر به دلیل وابستگی آینده فرزندان به میزان توفیق آنان در تحصیل و طی مراحل دوره متوسطه و ورود به دانشگاه به وجود می‌آید.

اگرچه این دل‌نگرانی‌ها برای اعتلا و ارتقای تحصیلی فرزندان و در کل نظام آموزش و پرورش نقطه‌ای امیدبخش و خوشایند است، در چهره‌ای دیگر، نوعی اضطراب و تشویش برای خانواده‌ها و دانش‌آموزان فراهم می‌نماید که چنانچه فردی نتواند مراحل تحصیل را به شکلی موفق و با نمراتی عالی طی نماید و راهیابی او به دانشگاه دچار اشکال گردد، دیگر نمی‌تواند فردی موفق و شهروندی مؤثر به لحاظ اجتماعی به شمار آید.

به نظر می‌رسد نظام تربیتی ما باید به گونه‌ای برنامه‌ریزی نماید که از سویی پیشرفت تحصیلی و کارایی آموزشی را بالا ببرد و راه‌های مؤثر پیشرفت تحصیلی را برای اعتلای آموزشی در پیش گیرد و از دیگر سو نظام اجتماعی ما داشتن مدارک تحصیلی دانشگاهی را تنها ملاک شاخص برای توفیقات اجتماعی و شغل‌یابی، مطمع نظر قرار ندهد، بلکه شایستگی‌های فردی، ابتکارات انسانی و تلاش‌های سازنده افراد را هم به عنوان ملاک‌های اعتباری برای شاخص‌های اجتماعی، معیارهای شغل‌یابی و تأمین نیازمندی‌های شغلی مورد توجه قرار دهد.

اگر به متقاضیان ورود به دانشگاه‌ها بنگریم می‌بینیم که خیل عظیمی از مشتاقان، آرزومند و

پیشرفت تحصیلی؛ دغدغه خانواده‌ها

دکتر علی‌رضا عصاره

توفیقات انسانی از مدرک تحصیلی به نحوه تلاش و تکاپو و خلاقیت‌های فردی گسترش یابد و از سوی دیگر ارزش‌های اجتماعی برای خانواده‌ها به جای خلاصه شدن در تحصیلات دانشگاهی به ارزش‌های اخلاقی، تلاش و خلاقیت فردی، پای‌بندی و وفاداری به ارزش‌های ملی و اعتقادی تعمیم پیدا کند، می‌توان از سیل متقاضیان برای تحصیلات دانشگاهی کاست که در این صورت از زیان‌های اقتصادی و آثار روانی و عاطفی ناشی از عدم راهیابی به دانشگاه تا حدود زیادی پیشگیری می‌شود و به جای آن واقع‌بینی بر مناسبات انسانی حاکم می‌گردد.

در این نوشته تلاش ما بر آن است که ملاک‌هایی برای پیشرفت و افت تحصیلی ارائه دهیم و وظایف خانواده‌ها را در این خصوص بیان کنیم.

پیشرفت تحصیلی و عوامل مؤثر در آن
برای این که مفهوم پیشرفت تحصیلی روشن شود، ابتدا باید مفهوم افت تحصیلی که واژه‌ای در مقابل آن به شمار می‌آید، روشن گردد.
افت تحصیلی، افت عملکرد تحصیلی و درسی دانش‌آموز از سطحی رضایت‌بخش به سطحی نامطلوب است. چنانچه فاصله قابل توجهی بین استعداد بالقوه و استعداد بالفعل فرد در فعالیت‌های درسی مشهود باشد، چنین فاصله‌ای را افت تحصیلی می‌نامند (افروز، غلامعلی ۱۳۷۵).

روشن است که افت تحصیلی فقط در مردودی و یا تجدیدی خلاصه نمی‌شود و در مورد هر دانش‌آموزی که یادگیری‌های او کم‌تر از توان و استعداد بالقوه و حد انتظار باشد،

متقاضی راهیابی به دانشگاه هستند، اما ظرفیت پذیرش دانشگاه‌ها علی‌رغم توسعه فراوان آن در سال‌های اخیر، تنها قادر است بخش محدودی از این متقاضیان را جذب نماید، لذا بسیاری از افرادی که به دانشگاه راه نیافته‌اند با احساسی خاص از عدم توفیق و نوعی شکست، تصویری نامطلوب نسبت به آینده با خود همراه خواهند داشت. در صورتی که اگر واقع‌بینانه به موضوع بنگریم ما، در جامعه خود به عده معدودی که دارای تحصیلات دانشگاهی باشند نیازمندیم که فقط همان عده مورد نیاز را باید در دانشگاه‌ها بپذیریم و مورد تربیت قرار دهیم تا بتوانیم به تناسب نیاز به جذب آن‌ها پردازیم. بنابراین اگر بیش از عده مورد نیاز دانشجوی بپذیریم، هم سرمایه بیشتری را به هدر داده‌ایم و هم در جذب نیروهای مازاد دچار اشکال خواهیم شد. در واقع در هیچ جامعه‌ای این طور نیست که همه فارغ‌التحصیلان نظام متوسطه وارد دانشگاه شوند، بلکه صرفاً افراد علاقه‌مند و مشتاق ادامه تحصیل که درصدی محدود از فارغ‌التحصیلان نظام متوسطه را تشکیل می‌دهند متقاضی ادامه تحصیل و راهیابی به دانشگاه هستند.

ریشه یابی این موضوع در جوامعی که فقط عده محدودی از جوانان متقاضی راهیابی به دانشگاه می‌باشند، به شکل و نحوه نگرش اجتماعی و شغلی آن جوامع بر می‌گردد. یعنی این که ملاک ارزش و تشخیص اجتماعی فقط به تحصیلات دانشگاهی نیست و در ثانی ملاک استخدام و شغلیابی هم به مدارک دانشگاهی محدود نمی‌شود.

به طور قطع اگر این ملاک‌ها به صورت ساختاری در جامعه اصلاح گردد و معیار

تحصیل مطلوب‌تر می‌باشد، اما در پژوهش فوق فضای فرهنگی که شامل نگرش اولیا به نحوه زندگی، چگونگی تحصیل فرزندان، علاقه‌مندی آنان به پیشرفت تحصیلی، چگونگی گذران اوقات فراغت و نحوه استفاده از این اوقات به نفع غنی‌سازی فرهنگی و از جمله میزان مطالعه کتاب‌های غیردرسی، توجه والدین به برنامه تربیتی فرزندان و... می‌باشد، به عنوان عامل مؤثر و اولیه مرتبط با پیشرفت تحصیلی فرزندان معرفی گردیده است.

در همان پژوهش از دبیران دوره راهنمایی سؤال شده است که چه عواملی شیوه تدریس و تلاش بیشتر آنان را برای توفیق دانش‌آموزان تحت تأثیر قرار می‌دهد و آنان پاسخ داده‌اند: "پدران و مادرانی که اولاً به موفقیت تحصیلی فرزندان‌شان علاقه‌مند می‌باشند و ثانیاً برای اطلاع از میزان توفیق و مشکلات آن‌ها به ملاقات ما می‌آیند."

بنابراین حتی نحوه تدریس و میزان تلاش دبیران، از نوع و نحوه نگرش خانواده‌ها نسبت به وضعیت تحصیلی فرزندان‌شان تأثیرپذیر است.

آموزش‌های تقویتی به عنوان ملاک و شاخص بعدی مؤثر در پیشرفت تحصیلی مورد شناسایی قرار گرفته است و این امر نیز مفهوم معنای روشنی دارد. چنانچه والدین و خانواده‌های محترم با معلمین و دبیران فرزندان خود در ارتباط باشند، می‌توانند به نقاط ضعف و قوت آموزشی و تحصیلی فرزندان واقف شوند و با راهنمایی مربیان گرامی نسبت به تأمین آموزش‌های تقویتی مورد نیاز همت گمارند. در حقیقت آموزش‌های تقویتی مورد نیاز، دانش‌آموز را نسبت به کاستی‌های درسی

صدق می‌کند. بنابراین حتی دانش‌آموزان تیزهوش نیز ممکن است دچار افت تحصیلی گردند.

با روشن شدن مفهوم افت تحصیلی اکنون می‌توان مفهوم پیشرفت تحصیلی را به صورتی شفاف دریافت. چنانچه آموخته‌های آموزشگاهی فرد متناسب با توان و استعداد بالقوه او باشد یا آموخته‌های فرد متناسب با توان و استعداد وی بوده، در یادگیری فاصله‌ای بین توان بالقوه و بالفعل او نباشد، می‌توانیم بگوییم که دانش‌آموز به پیشرفت تحصیلی نائل گردیده است.

عوامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموز فراوانند که در مجموعه‌ای از عوامل فردی، آموزشگاهی (مدرسه‌ای)، خانوادگی و اجتماعی طبقه‌بندی می‌شوند.

در پژوهشی که برای رساله دکتری به منظور شناسایی عوامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی درس ریاضی دوره راهنمایی تحصیلی در سراسر کشور انجام پذیرفته است، مهم‌ترین عواملی که مؤثر در پیشرفت تحصیلی شناسایی شده‌اند عبارتند از:

- ۱- وضعیت فرهنگی خانواده دانش‌آموز
 - ۲- آموزش‌های تقویتی
 - ۳- انجام تکالیف درسی و کار درخانه
 - ۴- وضعیت حرفه‌ای معلم
- همان‌طور که ملاحظه می‌شود اولین و مهم‌ترین عامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی جو و فضای فرهنگی حاکم بر خانواده است و نه توان و بضاعت اقتصادی آن. آنچه امروز در نزد مردم به عنوان مهم‌ترین عامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی فرزندان شهرت دارد، امکان اقتصادی خانواده برای تأمین تسهیلات مورد نیاز برای

توانایی دانش‌آموزان را در مواد و متونی که در آموزشگاه فرا گرفته‌اند با کار عملی توسط آنان مورد ارزیابی قرار دهد. بنابراین اولاً تکالیف باید توسط خود دانش‌آموزان انجام پذیرد تا میزان توانایی و کارایی آنان روشن شود و چنانچه نقطه ضعف و کاستی خاصی در آن ماده درسی دارند، مرتفع گردد؛ ثانیاً معلمین گرامی باید تکالیف را با دقت مورد بررسی قرار دهند و دانش‌آموزان بدانند که تکالیفشان مورد بررسی قرار می‌گیرد تا تلاش و تکاپوی لازم را به انجام رسانند. بعضی از خانواده‌ها برای دلسوزی و کمک به فرزندان، تکالیف فرزندان را خود انجام می‌دهند که این امر هم خوداتکایی و استقلال فرزندان را مخدوش می‌نماید و هم اجازه نمی‌دهد وضعیت تحصیلی و کاستی‌های مربوط به فرزندان روشن شود. از سوی دیگر دبیران و معلمان در بررسی تکالیف دانش‌آموزان (که می‌تواند به علت محدود بودن وقت کلاس به صورت لطفاً ورق بزنید

و تحصیلی تقویت می‌کند، مشکلات آموزشی آنان را در مواد مربوط کاهش می‌دهد و دانش‌آموزان به رشد و پیشرفت قابل قبول نائل می‌شوند، مشروط بر آن که چنین آموزش‌هایی اولاً با راهنمایی مربیان در مواد مورد نیاز باشد و ثانیاً از روی برنامه و با خبرگی کامل توسط افراد آشنا به فنون تدریس و یادگیری انجام پذیرد.

شاخص سوم، انجام تکالیف درسی و کار در خانه است. امروز از انجام تکالیف درسی در خانه به عنوان یک عامل تکمیل‌کننده و تقویت‌کننده کار در مدرسه یاد می‌شود و چنانچه این امر که مکمل یادگیری در مدرسه و تمرین در خصوص آموزش‌های مدرسه‌ای و هم‌چنین انتقال و تعمیم مواد آموزشی فرا گرفته شده به جامعه و دنیای عملی است که دانش‌آموز با آن سر و کار دارد، به خوبی انجام پذیرد، قادر است یادگیری را تکمیل و پیشرفت تحصیلی را مطلوب نماید. انجام تکالیف که با نظر دبیران و معلمان انجام می‌پذیرد قصد دارد کارایی و

ما تأثیر دارد. این امر از آن جا ناشی می شود که کار در منزل برای فرزندان ما نوعی گذران اوقات فراغت به شمار می آید و معمولاً از انجام کار، به خصوص اگر مورد علاقه آنان باشد، لذت می برند. چنان که می دانیم اوقات فراغت و گذراندن صحیح آن توسط فرزندان باعث خلاقیت، سرور و نشاط آنان می شود.

توصیه می شود برای سپردن کارها به فرزندان، هم اموری از خانه و تهیه لوازمی از بیرون و هم انجام کارهایی مانند مطالعه کتاب های غیردرسی، دیدن برنامه های مفید و علمی تلویزیون، یادگیری زبان های بیگانه و... مورد توجه قرار گیرد.

عامل چهارمی که بر پیشرفت تحصیلی دانش آموزان تأثیر می گذارد، وضعیت حرفه ای معلم است. نقش معلم از دیرباز در تعلیم و تربیت مورد توجه و به عنوان اصلی ترین عامل تربیت مورد تأکید قرار گرفته است. امروز هم علی رغم پیشرفت ها و تحولات همه جانبه رسانه ها و تجهیزات آموزشی، با وجود آن که در برنامه ریزی های درسی تا حدودی معلم محوری جای خود را به برنامه محوری و یا دانش آموز محوری داده است، نه تنها از نقش مؤثر معلم در یادگیری و پیشرفت تحصیلی کاسته نشده، بلکه به عنوان یکی از عوامل اصلی و مؤثر در یادگیری و پیشرفت تحصیلی در تمام نظام های تطبیقی آموزش و پرورش در سراسر جهان قلمداد می گردد. در نظام های موفق آموزش و پرورش در جهان امروز، مهم ترین ابزار توفیق، وجود معلمان و دبیرانی است که به لحاظ حرفه ای از شرایط مطلوبی برخوردارند. وضعیت حرفه ای معلم به میزان علم و تخصص، تجربه، علاقه و پای بندی به

تصادفی و هر بار در مورد تکالیف عده ای از دانش آموزان انجام پذیرد)، انتظار نداشته باشند که همه تکالیف به خوبی و صددرصد بر طبق نظر آنها انجام شده باشد و با برخوردی تشویق کننده نسبت به انجام تکالیف و به نوعی مطلوب نقاط مشکل دار تکالیف را روشن و دانش آموز را به عنایت برای رفع آن مشکلات تشویق نمایند. یادآوری این نکته ضروری است که نحوه برخورد دبیران و معلمان با تکالیف دانش آموزان نقش بسیار مؤثری در انجام تکالیف توسط خود دانش آموزان، خوداتکایی و استقلال آنان و در نتیجه پیشرفت تحصیلی آنها خواهد داشت.

خانواده های گرامی هم باید با اطلاع از وضعیت تحصیلی فرزند خود و آگاهی از چگونگی کمک به او که در سایه همکاری و هم آهنگی با مربیان انجام خواهد گرفت، بستر و فضای لازم را برای انجام تکالیف فراهم کنند و به جای دخالت و یا انجام تکالیف فرزند، فقط نظارت و مساعدت لازم را برای انجام کار توسط خود او به عمل آورند. یادآوری این نکته نیز ضرورت دارد که اولاً فرزندان ما باید از برنامه ای معین برای کار تحصیلی در خانه برخوردار باشند که براساس آن انجام وظیفه کنند و ثانیاً نباید بیش از دو تا سه ساعت برای فرزندان دبستانی و راهنمایی و بیش از ۴ ساعت برای فرزندان دبیرستانی انتظار کار و انجام تکالیف درسی از آنها داشته باشیم و حتماً باید به برنامه اوقات فراغت نیز توجه لازم را مبذول کنیم.

همان طوری که در شاخص سوم ملاحظه می شود، علاوه بر انجام تکالیف درسی، کار خانه هم بر پیشرفت تحصیلی و ذهنی فرزندان

می‌باشد، جا دارد خانواده‌های گرامی به تأثیر این نقش توجه داشته باشند و برای ثبت نام فرزندان خود در مدارس، توجه لازم را به وجود مربیان حرفه‌ای و علاقه‌مند به کار، بیش‌تر از اموری هم‌چون موقعیت جغرافیایی آموزشگاه یا مطلوبیت فضای آموزشی معطوف دارند.

منابع:

- ۱- آرمند، محمد: نقش خانواده در پیشرفت تحصیلی، ماهنامه پیوند، شماره ۱۶۸، مهرماه ۱۳۷۲، انجمن اولیا و مربیان.
- ۲- افروز، غلامعلی: روان‌شناسی تربیتی، انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۷۵
- ۳- امین‌فر، مرتضی: افت تحصیلی یا اتلاف در آموزش و پرورش، فصلنامه تعلیم و تربیت، سال سوم، شماره ۷ و ۸، ۱۳۶۵.
- ۴- عصاره، علیرضا: بررسی برنامه درسی اجرا شده و برنامه‌ریزی کسب شده در درس ریاضی دوره راهنمایی و شناسایی عوامل مؤثر در پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان بر اساس چهارچوب سومین مطالعه بین‌المللی ریاضیات و علوم (TIMSS)، رساله دکتری، ۱۳۷۷.
- ۵- یادگیری گنج درون و گزارش کمیسیون بین‌المللی آموزش و پرورش برای قرن بیست و یکم، دفتر همکاری‌های بین‌المللی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۶.
- ۶- خانواده و فرزندان در دوره ابتدایی و راهنمایی (جلد سوم و چهارم)، انتشارات انجمن اولیا و مربیان.
- ۷- دونالدجاکر، آرتولدو هاینز، ریچارد: مدارس برتر جهان، ترجمه مرجان مرندی، دفتر همکاری‌های علمی بین‌المللی وزارت آموزش و پرورش، ۱۳۷۶.

تلاش‌های حرفه‌ای و شغلی او مربوط می‌گردد. تحقیق انجام شده نشان داده است که دبیران موفق، یعنی دبیرانی که دانش‌آموزان آنان با دانش‌آموزان دیگر به لحاظ پیشرفت تحصیلی تفاوت معناداری داشته‌اند، از نظر حرفه‌ای، علمی و تخصصی نسبت به سایر همکاران خود از درجه تحصیلی بالاتری برخوردار بوده‌اند. (مدرک کارشناسی در مقایسه با مدرک کاردانی و دیپلم)، سنشان از چهل سال به بالا بوده است، حدود ۲۰ سال تجربه کاری داشته‌اند، به کار خود علاقه‌مند و با اصول روان‌شناسی یادگیری و حسن ارتباط با دانش‌آموزان خود آشنا بوده‌اند. البته موارد بالا بدین معنی نیست که اگر معلمی تجربه زیر ۲۰ سال داشت یا سنش کم‌تر از ۴۰ سال بود، یا درجه تحصیلی او لیسانس نبود نمی‌تواند معلم موفق باشد، بلکه مفهوم آن است که معلمین یا دبیرانی که شاخص‌های حرفه‌ای بالاتری دارند در کار تدریس خود موفق‌ترند و دانش‌آموزان آن‌ها در مقایسه با سایر دانش‌آموزان مشابه که معلمان آنان چنین ویژگی‌هایی را ندارند، از پیشرفت بیش‌تری در امور تحصیلی برخوردارند.

بنابراین با توجه به نقش حرفه‌ای معلمان و دبیران که بر پیشرفت تحصیلی فرزندان ما مؤثر